

УДК 338.48

ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

К.Е. Шурда, д.е.н., с.н.с., пров. наук. співроб.

*Український науковий центр екології моря (УкрНЦЕМ),
Французький бул., 89, 65009, Одеса, Україна, shurda@i.ua*

У статті досліджено проблеми організації регулювання діяльності туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) регіону для забезпечення єдиного підходу щодо вирішення проблем формування його оптимального механізму. Проведено аналіз функцій ТРК, представлено системне бачення ТРК, запропоновано принципи стратегії багаторівневого регулювання діяльності ТРК. Особливу увагу приділено організаційно-економічній моделі регулювання ТРК на основі концепції маркетингу взаємодії. Запропоновано методологічні засади формування системи показників для забезпечення економічної безпеки регіонів та систем ТРК.

Ключові слова: рекреація, туризм, туристсько-рекреаційний комплекс, моніторинг, контролінг.

1. ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що однією з найважливіших сучасних проблем соціально-економічного розвитку України в цілому та окремих її регіонів є забезпечення економічного зростання і підвищення на цій основі рівня життя населення. Рішення даної проблеми неможливо без створення соціально орієнтованого господарства, розвитку соціальної сфери, в тому числі туристсько-рекреаційного комплексу, який виступає одним з чинників, що роблять істотний вплив на здоров'я нації, розвиток людини, завдання відновлення його працездатності.

Виконуючи одночасно економічні, соціальні та політичні функції, туристично-рекреаційний комплекс є одним з найбільш динамічних секторів світової економіки. Туристично-рекреаційний комплекс (ТРК), надаючи стимулюючу дію на розвиток ключових галузей (транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання), що оцінюється значущим мультиплікативним ефектом, виступає катализатором соціально-економічного розвитку, прямо і побічно сприяє підвищенню якості життя населення.

Разом з тим необхідно відзначити, що сучасний стан ТРК ще не відповідає тій ролі, яку він повинен зіграти в розвитку регіональної економіки. Дослідження, що проводяться в даний час, свідчать про наявність істотних проблем (політичного, правового, економічного, організаційного характеру), що стримують розвиток ТРК в цілому по країні і в її регіонах. Певною мірою це зумовлено як загальними

недоліками організації регулювання діяльності ТРК на державному рівні, так і діяльністю регіональних законодавчої і виконавчої влади, відсутністю в багатьох регіонах чітко сформульованої політики і стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Певні труднощі пов'язані і з недосконалістю відповідної теоретико-методологічної та методичної бази, що дозволяє оптимізувати даний процес.

Більшість досліджень в області розвитку туристично-рекреаційної діяльності присвячено вивченню тенденцій розвитку рекреаційного обслуговування в Україні та розвитку туризму. При цьому недостатньо уваги, на наш погляд, приділяється проблемі організації регулювання діяльності ТРК регіону. В силу цього розробка теоретичних і методичних питань, що забезпечують єдиний підхід до вирішення проблем формування оптимального механізму регулювання діяльності ТРК, є наразі необхідною.

Значимість вирішення цих теоретичних і практичних проблем і недостатня методична розробленість багатьох їхніх аспектів і визначають актуальність даного дослідження.

Метою статті є розробка та уточнення ряду теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій щодо організації регулювання діяльності туристично-рекреаційного комплексу регіону.

2. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Розробкою понятійного апарату і методологічних питань, які стосуються рекреації, теорією і методологією її функціонування і розвитку, вчені стали займатися з 70-80-х років ХХ століття.

Грунтовними є праці таких російських вчених, як Ю. Веденін, І. Зорін, В. Квартальнов, М. Мироненко, В. Преображенський, А.Д. Чудновський. В Україні питаннями методології рекреації займаються Н. Алешугіна, О. Бейдик, В. Безносок, Н. Буто, В. Євдокименко, Ю. Гуменюк, М. Крачило, В. Куценко, О. Любіцева, В. Мацола, А. Мопнар, Я. Олійник, В. Павлов, І. Смаль, О. Степаненко, Л. Черчик, І. Швець, В. Шмагіна та інші [1–3].

Теоретичні та практичні питання маркетингу в туризмі розглянуті в працях вітчизняних і зарубіжних вчених Дж. Боуена, В.І. Винокурова, А. Дурович, Ф. Котлера, Дж. Мейкенза, Е.В. Песоцької, Дж.Р. Уокера та ін.

Певний внесок у розробку теорії і організації туристично-рекреаційної діяльності, дослідження в області розвитку, управління і становлення галузі та обґрунтування загальнометодичних підходів до визначення економіки рекреації і туризму як науки внесли О.О. Вишневська [4], В.А. Квартальнов [5], теоретичні основи і методи оцінки туристично-рекреаційних ресурсів розробили О.О. Любіцева [6], М.І. Рутинській [7]. Особливостям розвитку рекреаційного комплексу присвятили свої праці М.І. Долішній, В.К. Євдокименко, Л.М. Корецький, В.К. Стеченко, О.І. Шаблій та ін. [8–11].

Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються питання організації регулювання діяльності ТРК на основі концепції глобально-інтегрованого маркетингу, організації системи економічної безпеки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. Виразно видно необхідність подальших досліджень даної проблеми.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зростання ролі і значення рекреаційної сфери в розвитку регіональної економіки обумовлює необхідність обґрунтування економічної природи і сутності процесу управління розвитком туризму, виявлення факторів, що впливають на нього, формулювання визначень. Формулювання чітких і обґрунтованих визначень, усунення різночитання в термінології створюють наукову основу для проведення подальших спеціальних поглиблених досліджень, які забезпечують формування системи регулювання діяльністю ТРК. Аналіз економічної літератури дозволив зробити висновок про існування різних підходів до визначення поняття туристської сфери, в якій здійснюються відпочинок, відновлення сил, оздоро-

влення та лікування населення. Одночасно з поняттями рекреаційної та туристичної діяльності, курортного та санаторного секторів застосовуються і інтегровані характеристики курортно-рекреаційного, санаторно-курортного, курортно-туристського і інших, близьких по суті, комплексів. Основними економічними категоріями, що дозволяють об'єднати функціонування даної сфери, є: рекреація; туризм як один з видів активного відпочинку; санаторій; курорт. Близькість суті даних понять обумовлює застосування інтегруючого їх терміну «комплекс», під яким розуміється зв'язок, поєднання, сукупність об'єктів, група галузей або підгалузей, підприємств, які виробляють продукцію єдиної природи. Оскільки первинною метою туризму є подорож, а підсумковою функцією – відпочинок і відновлення сил, оздоровлення та лікування, то на наш погляд, найкращим поняттям може бути ТРК регіону, який є економічною системою, що безперервно і стійко розвивається та включає ряд структурних секторів, функціонуючих на основі взаємодії попиту споживачів і пропозиції виробників відповідних товарів і послуг. ТРК формується в рамках взаємодії різноманітних сегментів економіки, як функціональних, так і галузевих: організації переміщення (транспорт), проживання та харчування (готельний сектор і громадське харчування), зв'язку (інформаційні системи та технології), створення і дистрибуції турів (туроператори і турагенції), функціонування сфери розваг, надання спортивно-оздоровчих, медично-оздоровчих та інших послуг.

ТРК як об'єкт управління являє собою складну, багатофункціональну територіальну соціально-економічну систему [12]. Як економічна система ТРК являє собою сукупність економічних відносин та інститутів, які визначають загальний вигляд, характер функціонування, взаємодію об'єктів господарювання, що забезпечують виробництво і реалізацію туристично-рекреаційних послуг. У соціальному аспекті функціонування туристично-рекреаційного комплексу обумовлено потребами людей у відпочинку, лікуванні, курортної реабілітації, відтворенні інтелектуальних і емоційних сил. Наслідком і необхідною умовою задоволення потреб є розвиток ринку праці та підвищення зайнятості населення, збільшення податкових надходжень в регіональний бюджет.

Економічна ефективність функціонування ТРК багато в чому визначається класифікацією його форм.

У таблиці 1 представлено угруповання найбільш значущих функцій ТРК.

Таблиця 1 – Функції туристично-рекреаційного комплексу

Група функцій ТРК	Склад групи функцій
Педагогічні функції	Освітня функція Виховна функція Розвиваюча функція Адаптаційно-інтеграційна функція Гуманітарна функція
Соціально-культурні функції	Пізнавально-інформаційна функція Рекреаційна функція Комунікативна функція Реабілітаційна функція
Соціально-економічні функції	Організаційно-господарська функція Відтворювальна функція
Організаційні функції	Технічна функція Правова функція Економічна функція

Таблиця 2 – Організаційні функції регулювання діяльності ТРК регіону

№	Функції	Інструменти реалізації
1	Загальна організація і правова регламентація діяльності ТРК	введення єдиних понять; розробка процедури укладення угод, договорів, отримання віз, порядок проходження кордону і провезення товару
2	Планування розвитку ТРК	розробка загальних стратегій і концепцій розвитку ТРК; планування розвитку інфраструктури
3	Регулювання окремих видів діяльності	ліцензування, стандартизація, сертифікація
4	Забезпечення безпеки ТРК	ліцензування, стандартизація, сертифікація, страхування
5	Кадрове забезпечення ТРК	створення стандартних державних програм для системи безперервної підготовки кадрів для ТРК; сприяння організації підвищення кваліфікації працівників ТРК

Таким чином, стає видно багатofункціональність ТРК. Тому, силами даного комплексу можна вирішувати регіональні завдання найрізноманітнішої спрямованості.

Також необхідно враховувати, що загальний вплив ТРК носить складний характер і може бути як позитивним, так і негативним, перш за все в тому випадку, якщо воно відбувається без попередньої підготовки, спонтанно і безконтрольно.

Організація регулювання діяльності ТРК на регіональному рівні має свої специфічні форми, цілі, завдання та функції. Регулювання діяльності ТРК в регіоні здійснюється через організаційні функції і інструменти їх реалізації (див. табл. 2), які в сукупності і складають діяльність регіональних органів влади в сфері туризму і рекреації. Україна і багато її регіони, в тому числі, мають у своєму розпорядженні унікальними лікувальними ресурсами, мальовничою природою, історичними пам'ятками, визначальними величезні можливості для розвитку, як внутрішнього, так і

міжнародного туризму [13–15].

Причорноморський регіон, у складі Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, серед різноманітних видів туризму, може зайняти нішу спортивно-оздоровчої спрямованості, що базується на природних, культурних і історичних особливостях регіону. Особливе значення тут можуть мати спортивний, лікувально-оздоровчий, екстремальний і пригодницький, екологічний та культурно-пізнавальний туризм з широким використанням SPA-послуг.

З одного боку, Причорномор'я може стати центром мультиспортивного всесезонного активного відпочинку з використанням комплексу мінеральних SPA-ресурсів. З іншого боку, ця курортна зона повинна бути лікувально-оздоровчим центром на основі використання мінеральних джерел і занять активними видами спорту.

Однак, незважаючи на порівняльні туристично-рекреаційні переваги, Причорноморський регіон є одним з регіонів, туристський потенціал

якого використовується недостатньо [13].

На основі аналізу діяльності установ ТРК Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, нами зроблено висновок про те, що на тлі деякої стабілізації діяльності ТРК в Україні на даному етапі зберігаються невирішеними ряд організаційних, управлінських, економічних, фінансових та інших проблем, що вимагають якнайшвидшого конструктивного рішення.

Аналіз питань організації регіонального регулювання ТРК Причорноморського регіону показав, що органи управління рекреаційною галуззю в регіоні трансформувалися неодноразово. Невпорядкованість організаційної структури управління ТРК багато в чому зумовила низьку ефективність його державного регулювання в ситуації, коли силами даного комплексу можна вирішувати регіональні завдання найрізноманітнішої спрямованості. Крім того, необхідно враховувати, що загальний вплив ТРК носить складний характер і може бути як позитивним, так і негативним, перш за все в тому випадку, якщо воно відбувається без попередньої підготовки, спонтанно і безконтрольно.

Формування ефективних рішень в області регулювання діяльності ТРК передбачає використання методу системного моделювання, що дозволяє передбачити майбутні процеси і явища в розвитку ТРК. Стосовно до проблем розвитку регіонального ТРК, на нашу думку, заслуговує на увагу підхід концепції багаторівневого регулювання діяльності ТРК. Об'єктом регулювання в цій концепції є єдина система ТРК у всій її складності і взаємозумовленості. Системне бачення ТРК набуває логічну цілісність в процесі побудови багаторівневого, ієрархічного регулювання діяльності ТРК. Стратегія багаторівневого регулювання має базуватися на принципах ефективного функціонування окремих підсистем при дотриманні наступних умов:

1. Забезпечення оптимальності розвитку однієї системи ТРК за рахунок послідовної оптимізації діяльності всіх її критеріїв, які оцінюють ступінь досягнення поставлених цілей.

2. Ієрархічність комплексу заходів з розвитку ТРК, що реалізуються на різних рівнях управління:

- на рівні туроператора – шляхом розробки особистісної стратегії;
- на рівні адміністративних структур, які вирішують проблеми окремих тургруп;
- на рівні органів управління, що відповідають за розвиток окремих напрямків ТРК;
- на рівні регіонального управління;
- на рівні державного управління.

3. Динамічність, тобто своєчасний облік зміни внутрішніх і зовнішніх умов функціонування ТРК, як на даний період, так і на перспективу, і вироблення управлінських рішень, що підтримують оптимальну траєкторію розвитку.

4. Комплексність, тобто облік всіх параметрів стану підсистем і їх впливу на ефективність функціонування.

5. Конкретність і досяжність завдань, які ставляться і реалізуються для досягнення мети, чіткість їх постановки і контрольованість результатів.

В області регулювання діяльності ТРК регіону рекомендується використовувати організаційно-економічну модель, що має форму цілеорієнтованої комплексної програми. Алгоритм її розробки представлений на рис. 1.

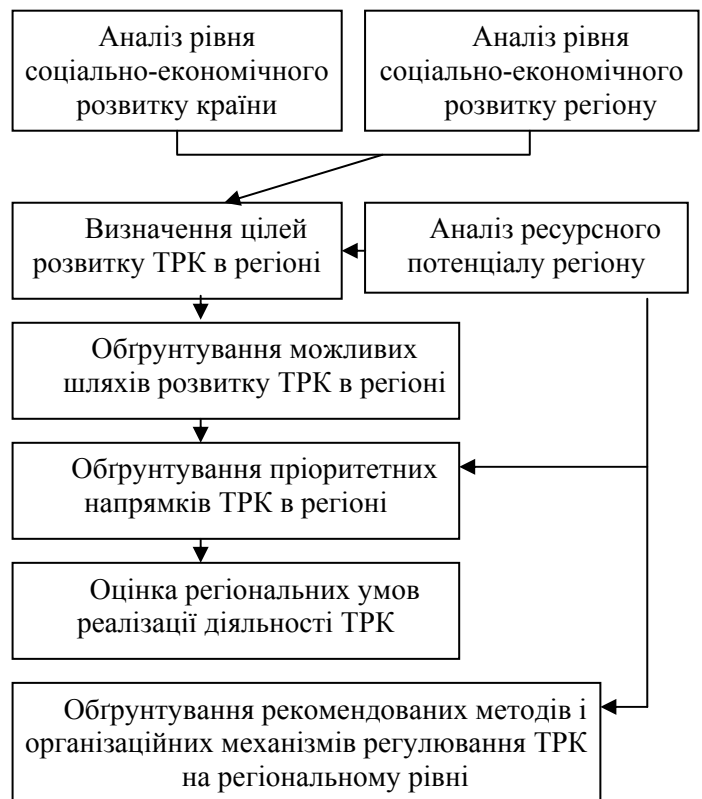

Рис. 1. - Схема розробки організаційно-економічної моделі регулювання ТРК.

Одним із основних завдань регулювання діяльності ТРК регіону є ефективна інтеграція регіональних ланок в міжрегіональне, загальнодержавне і міжнародне ринкове простір. Вирішенню цього завдання сприятиме використання принципів, запропонованих концепцією маркетингу взаємодії, що лежить в основі сучасної методології управління складними виробничо-ринковими процесами.

Вирішуючи завдання регіонального регулювання діяльності ТРК доцільно використовувати ключові моменти маркетингу взаємин як складового елементу концепції взаємодії. Ланцюжок «виробник (турфірма, туроператор) – споживач (турист, який відпочиває)» може бути перетворена в ланцюжок «органи регіонального управління – структури ТРК». У ній можна виділити наступні взаємозв'язки:

1. Між керівною ланкою регіонального управління та співробітниками адміністративних структурних підрозділів.

2. Між органами регіонального управління та представниками регіонального ТРК.

– Відповідно до даного підходу формуються такі види маркетингу взаємин, як:

- внутрішній;
- прямий (безпосередній) зовнішній;
- непрямий зовнішній.

Основним структурним елементом є безпосередній зовнішній маркетинг взаємовідносин, в рамках якого встановлюються, зміцнюються і використовуються комунікації між представниками регіонального ТРК і співробітниками адміністративних підрозділів системи регіонального управління, що вступають з ними в безпосередній контакт. При цьому вирішується завдання по формуванню стійких взаємин, які є запорукою тривалих стратегічно-орієнтованих контактів.

Методичний інструментарій, який використовується при вирішенні даного завдання, можна охарактеризувати як методи управління контактами, а процес формування раціональних управлінських рішень в області регулювання ТРК – як процес управління контактами. Цей тип управління базується на принципах і підходах концепції взаємодії як нової парадигми ринкової поведінки.

Управління контактами взаємопов'язане з маркетингом взаємодії і його складовим – маркетингом взаємовідносин. Інтеграція цих понять не випадкова. Вона базується на інтеграції двох підсистем: управління та маркетингу. Синергія цих підсистем, їх спільна дія для досягнення єдиних цілей в області розвитку регіонального ТРК забезпечує отримання додаткового ефекту, величина якого кількісно більше, ніж сума ефектів, що досягаються в разі роздільного дії підсистем.

Управління контактами в системі регіонального ТРК зустрічає ряд об'єктивних труднощів. Відповідно до представленої структури комунікативних відносин виділяються внутрішні і зовнішні фактори, що перешкоджають практичному використанню даного підходу.

Зовнішні фактори проявляються у взаємозв'язку між органами регіонального управління та ТРК. Вони охоплюють, по-суті, всі аспекти, пов'язані з функціонуванням регіонального ринку.

Внутрішні чинники формуються у внутрішньому середовищі регіональних органів управління і стосуються, в першу чергу, кадрового складу підрозділів, які розміщені в організаційній структурі органів управління таким чином, що виявляються потенційно здатними використовувати методи управління контактами.

Важливо підкреслити, що крім внутрішніх і зовнішніх факторів, що діють в аналізованих комунікативних взаємозв'язках, існують макрооточуючі фактори, що стримують реалізацію методів управління контактами. Макрооточуючі фактори формуються на міжрегіональному, державному та міжнародному рівнях і охоплюють багато геополітичних, макроекономічних, соціально-культурних та інших суспільних процесів [16].

Процес регулювання діяльністю ТРК регіону рекомендується розвивати на основі методів, пропорованих двома взаємопов'язаними напрямками: 1) управлінням контактами; 2) управлінням подією. Необхідно підкреслити, що кожне з цих напрямків ґрунтується на використанні гнучкого, адаптивного інструментарію, що відповідає завданням регулювання.

Ефективна взаємодія суб'єктів ринкової інфраструктури регіональних утворень може здійснюватися тільки в умовах економічної безпеки розвитку ТРК. Регіональні аспекти оцінки безпеки відносяться до числа найменш вивчених питань [17, 18]. Сучасні наукові дослідження стосуються, в основному, загальнонаціональних аспектів, залишаючи без достатньої уваги особливості регіональних структур. У цих умовах стає необхідним спеціальне дослідження питання забезпечення економічної безпеки регіонів та систем ТРК, а також побудова відповідних показників, які забезпечують:

- оцінку кризових ситуацій, що склалися в соціально-економічному комплексі регіонів;
- оцінку впливу регіональних кризових ситуацій на економічну безпеку загальнодержавної соціально-економічної системи;
- виділення основних напрямків і пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів і ТРК;
- розробку і обґрунтування програмно-цілевих заходів щодо забезпечення економічної безпеки регіону.

Формування адекватної системи показників і параметрів повинно спиратися на ряд основоположних принципів. На нашу думку, поряд з

принципом прийняттого ризику (необхідність використання якого обумовлена положеннями теорії безпеки) в складі методологічної бази можна виокремити:

- принцип системності, що дозволяє розглядати взаємозв'язки та взаємозалежності між інтегрованими аспектами об'єкта вивчення;
- принцип комплексності, що полягає в інтегрованому розгляді всіх аспектів даної проблеми;
- принцип багатоваріантності, що передбачає розробку кількох альтернативних варіантів подолання кризових явищ і зміцнення інвестиційної безпеки, а також вибір найбільш оптимального варіанта на основі критерію ефективності;
- принцип економічної безпеки як одного з найважливіших елементів забезпечення необхідного обсягу інвестицій в розвиток економіки регіону;
- принцип цільової орієнтації, що полягає в необхідності чіткої фіксації цілей в області забезпечення інвестиційної безпеки і забезпечення можливості використання програмно-цільового методу.

Формування системи забезпечення економічної безпеки вимагає використання такого набору індикаторів, який дозволить виявити і оцінити можливі загрози, а також реалізувати комплекс заходів щодо стабілізації соціально-економічної ситуації. Система параметрів-індикаторів економічної безпеки повинна коректуватися з урахуванням особливостей розвитку і стану діяльності ТРК регіону. В ході такого коригування пропонується керуватися наступними рекомендаціями:

1. Доцільно структурувати параметри, виділивши дві групи: основні параметри (орієнтовані на оцінку рівня економічної безпеки регіону і ТРК) і аналітико-інформаційні параметри.

2. Необхідно виключити параметри, які не піддаються прямим кількісним оцінкам або за якими неможливо визначити порогові значення.

3. Слід забезпечити комплексний розгляд параметрів-індексів. Розрахунок параметрів, який розглядає їх ізольовано один від одного, не дозволяє об'єктивно відобразити їх порогові значення. Отримання коректних оцінок забезпечує тільки комплексний підхід.

4. Граничні значення параметрів повинні визначатися з урахуванням специфіки різних періодів розвитку соціально-економічних систем.

У нових умовах у зв'язку з великим ступенем ймовірності виникнення критичних ситуацій важливо уточнити структуру ТРК, проаналізувати внутрішні взаємозв'язки, визначити функції, роль і значення її суб'єктів з позицій глобальної

ринкової філософії.

Доцільно виокремити три структурних елементів ТРК. Перший елемент – внутрішнє середовище, що включає групи:

- структуровані за галузевою ознакою (туристська або рекреаційна діяльність) ланки, розміщені на території регіону;
- органи регіонального регулювання, які регламентують розвиток ТРК.

Другий і третій елементи регіональної середовища ТРК формуються на основі уявлень про суб'єктів зовнішнього середовища регіонально-республіканських соціально-економічних систем. Ці елементи розглядають «зовнішні» бізнес-суб'єкти як реально діючих представників туристично-рекреаційного середовища. Інтенсивність комунікативних зв'язків між ними і туристськими і рекреаційними ланками, що входять до складу основних суб'єктів середовища, істотно нижче, але ідеологія інтеграції цілеорієнтує функції регулювання на зміцнення і ефективне використання взаємозв'язків з усіма учасниками міжрегіональних і міжнародних економічних відносин. Інтеграцію в даному випадку слід розглядати не як підсумкову характеристику глобальної маркетингової діяльності, а як «векторну» характеристику, що задає напрямок розвитку багатофакторного процесу.

У третій групі елементів представлені власні інфраструктурні утворення, включаючи відповідні організації міжнародного характеру.

Представлений підхід дозволяє характеризувати регіональне середовище ТРК як сукупність взаємопов'язаних ланок, розміщених на території регіону або за її межами, які виявляють реальний чи потенційний діловий інтерес один до одного, а також органів регіонального регулювання ТРК і інфраструктурних утворень, які переслідують єдину мету – підвищення ефективності діяльності ТРК і забезпечення взаємовигідних умов.

Інтегроване виділення середовища ТРК і висунута в якості однієї зі складових методологічного базису регіонального регулювання концепція взаємодії складуть завдання по визначенню характеристик, напрямів, принципів і умов взаємодії суб'єктів регіонального ТРК. У загальному вигляді можна виділити два напрямки такої взаємодії – «вертикальне» і «горизонтальне». «Повертикалі» розглядається взаємодія між основними суб'єктами першої групи елементів середовища ТРК – функціонуючими на території регіону туристично-рекреаційними ланками і організаційними структурами, які безпосередньо здійснюють функції регулювання. Ця взаємодія може розвиватися і відповідати критеріям ефектив-

ності при дотриманні наступних принципів. Основними, є принципи системного підходу, що відповідають загальній логіці регіонального розвитку. У числі цих принципів місце належить принципам комплексності та системності, чіткої цільової орієнтації, структурної цілісності взаємодії суб'єктів ТРК. Особливе місце належить принципу прогнозової орієнтації.

Условием реализации основных принципов, лежащих в основе взаимодействия субъектов регионального ТРК, является практическое использование программно-целевого метода. Этот метод предполагает разработку и последовательную реализацию определенной социально-экономической модели, имеющей форму целевой комплексной программы.

Здійснення функцій організації регулювання по відношенню до діяльності суб'єктів регіонального туристично-рекреаційного середовища вимагає використання дієвого практично орієнтованого інструментарію, в якому акумулюються інструменти адміністративного, нормативно-правового, комунікативного впливу, використовуються кошти інфраструктурного забезпечення, фінансової та інфраструктурної підтримки. Лідируючі позиції в системі регіонального регулювання належать елементам економіко-організаційного інструментарію, за допомогою якого реалізуються механізми взаємодії суб'єктів ТРК.

Серед елементів економіко-організаційного інструментарію виділяються засоби моніторингу та контролінгу.

Моніторинг ТРК регіону повинен вирішувати наступну групу завдань:

- проводити спостереження за зміною стану туристично-рекреаційної діяльності, динамікою факторів, що обумовлюють ці зміни, а також формувати інформаційну базу, необхідну для виявлення основних тенденцій в розвитку туристично-рекреаційної діяльності;
- давати об'єктивну оцінку змін, що відбуваються виходячи з регіональних пріоритетів і з урахуванням загальнодержавних проблем;
- визначати стійкі тенденції в розвитку діяльності ТРК на регіональному, міжрегіональному та міжнародному рівнях;
- прогнозувати зміни стану туристично-рекреаційного середовища на доступну для огляду перспективу.

В області регулювання діяльності ТРК засоби моніторингу можуть використовуватися для вирішення як загальних, так і приватних завдань. У найбільш загальному вигляді може бути представлений комплексний моніторинг ТРК. Його

структура включає в себе наступні елементи: моніторинг регіональних ланок; міжрегіональний моніторинг; міжнародний моніторинг.

Найбільшою мірою деталізації володіє моніторинг регіональних туристично-рекреаційних ланок. Його метою є розробка прогнозу розвитку ТРК, їх структурних груп і всієї сукупності. Інформаційна база такого моніторингу повинна включати наступні групи показників (параметрів):

- виробничо-економічні та фінансові показники;
- показники, що характеризують інвестиційні можливості ТРК;
- характеристики виробничо-технічного та технологічного потенціалу;
- параметри, що відображають інноваційні можливості наданих послуг;
- соціальні та екологічні показники;
- показники, що характеризують організаційну культуру тощо.

Стосовно до конкретних об'єктів моніторингу повинна вибудовуватися система алгоритмів збору, систематизації і аналізу даних. Для збереження логіки контролю важливо забезпечити чіткий взаємозв'язок наступних категорій: мета; результат; вимірювач результату; оцінка; висновки.

Особливістю моніторингу з позицій управлінського циклу є його взаємозв'язок з процедурою контролінгу. Саме вона надає послідовності управлінських заходів замкнутий циклічний характер. Відзначимо, що особливістю контролінгу є його націленість на перспективу, пошук шляхів подальшого розвитку об'єкта на основі аналізу факторів, що обумовили одержання тих чи інших результатів.

Основним орієнтиром контролю є плановані показники і параметри. Однак у процесі оцінки необхідно враховувати і незаплановані (випадкові) результати, які найчастіше забезпечуються оперативними рішеннями і характеризують результативність діяльності окремих підрозділів системи регулювання та здатність адекватно реагувати на непередбачені обставини, зафіксовані в ході моніторингу.

Серед показників, що піддаються оцінці в процесі контролю і контролінгу, можна виділити основні і додаткові. Основні показники характеризують ступінь досягнення основної мети, що висувається в програмі регіонального регулювання туристично-рекреаційної діяльності. Вони формуються під впливом обґрунтованих в ході моніторингу соціально-економічних пріоритетів

і залежать від обраної стратегії.

Додаткові показники характеризують діяльність регіонального регулювання за окремими конкретними напрямками. Їх число, як правило, велике, характер різноманітний, а структура не потребує жорсткої формалізації, тому що перебуває в безпосередній залежності від результатів моніторингу.

У числі оцінюваних результуючих характеристик, зокрема, можуть бути представлені такі показники, як:

- ефективність (соціально-еколого-економічна) діяльності підприємств, що функціонують на території регіонального утворення;
- рівень використання регіонального потенціалу;
- рівень рентабельності підприємств (усереднених і структурних);
- ефективність використання внутрішніх взаємозв'язків системи регіонального регулювання туристично-рекреаційної діяльності;
- ефективність використання міжрегіональних і міжнародних комунікацій;
- рівень інформаційного забезпечення туристично-рекреаційних структур;
- обсяг доходів, що формуються на території регіону;
- ефективність конкретних заходів з підтримки розвитку ТРК;
- рівень розвитку організаційної культури та ряд інших.

В процесі контролінгу виявляються і оцінюються фактори, що сприяють або перешкоджають отриманню результатів діяльності регіональної системи регулювання ТРК. Така оцінка називається оцінкою результату і «силового поля», оскільки при цьому розглядаються як отримані результати, так і внутрішні і зовнішні сили, що вплинули на їх отримання і часто зберігаються на майбутні періоди. Особливу цінність при цьому мають чинники, що зумовили отримання випадкових результатів. На їх основі можна розширити сукупність факторів, що вимагають обліку в наступних планових розробках.

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене дослідження дозволило сформулювати певні висновки і висунути ряд пропозицій, серед яких основними вважаємо такі:

1. Існування різних понять регіональної сфери, в якій здійснюється відпочинок, відновлення сил, оздоровлення та лікування населення, а також термінів рекреаційної та туристичної діяльності, курортного та санаторного секторів

зумовило застосування інтегруючого їх терміну «комплекс». В сучасних умовах основою організаційної побудови регіональної системи регулювання ТРК є концепція інтегрального маркетингу, що забезпечує максимальну гнучкість в прийнятті рішень і дозволяє інтегрувати регіональним ланкам в міжнародний ринковий простір.

2. Комплекс факторів розвитку ТРК має різну спрямованість, яка визначає управління і регулювання учасників даного ринку з боку державних органів влади. Ефективний розвиток реалізується за допомогою адаптації підприємств, організацій і установ рекреаційного та санаторно-курортного комплексів до факторів зовнішнього середовища шляхом зміни їх внутрішньої складової під впливом зовнішніх умов, пошук нового конкурентоспроможного організаційної поведінки.

3. Концепція багаторівневого регулювання ТРК виступає необхідним інструментом ефективного розвитку регіонального ТРК. Об'єктом регулювання в цій концепції є єдина система ТРК у всій її складності і взаємозумовленості. Диференціація системи ТРК передбачає виділення декількох ієрархічних підсистем, що мають як загальні властивості, так і ряд специфічних характеристик.

4. Формування стійких взаємин реалізується за допомогою методів управління контактами, а процес формування раціональних управлінських рішень в області регулювання ТРК - процесом управління контактами.

5. В умовах глобалізації забезпечення економічної безпеки зумовлює створення умов, що забезпечують формування конкурентоспроможного ринку послуг ТРК в регіоні. Формування системи забезпечення економічної безпеки дозволить виявити і оцінити можливі загрози, а також реалізувати комплекс заходів щодо стабілізації соціально-економічної ситуації.

6. Здійснення функцій регулювання по відношенню до діяльності суб'єктів регіонального туристично-рекреаційного середовища вимагає використання дієвого практично орієнтованого інструментарію. В області регулювання діяльності ТРК регіону використання засобів моніторингу та контролінгу дозволить вирішити як загальні, так і приватні задачі, а також підвищити рівень обґрунтованості прийнятих рішень, вирішити завдання щодо забезпечення економічної безпеки та інтеграції регіону в світовий ринковий простір.

У процесі дослідження виявлено, що ТРК надає прямий і непрямий вплив на стан економіки регіону. Прямий вплив – результат вкладу гро-

шей туристами в туристські підприємства, матеріальне забезпечення працівників ТРК, створення нових робочих місць. Таким чином, прямий вплив є результатом доходів від покупки туристом послуг і товарів ТРК. Непрямий вплив, або «ефект мультиплікатора» вступає в силу по мірі циркуляції туристських витрат в регіоні. Поєднання прямого і непрямого впливу схеми витрат туристів визначає вплив на місцеву економіку в цілому.

При уточненні понять системоутворюючих категорій «туристсько-рекреаційний комплекс», «туризм»; «рекреація»; «санаторій»; «курорт» тощо, виразно видно необхідність застосування інтегруючого їх терміну «комплекс», що дозволяє більш обґрунтовано формувати систему регулювання діяльності ТРК в цілому і на регіональному рівні.

У роботі проведено аналіз факторів і умов, що впливають на розвиток ТРК. Дані фактори дозволяють визначити ступінь участі в управлінні і регулюванні діяльності ТРК з боку державних і регіональних органів влади. Запропоновано, в основу регулювання діяльності ТРК регіону включити алгоритм побудови організаційно-економічної моделі регулювання діяльності ТРК з урахуванням принципів і методів регулювання діяльності ТРК в контексті глобально-інтегрованого маркетингу.

Для підвищення ефективності процесу формування раціональних управлінських рішень в області регулювання діяльності ТРК пропонується використовувати методи «управління під'їями» і «управління контактами» в системі організації регулювання діяльності ТРК, а також систему показників, що дозволяють визначити межі негативних процесів і момент зниження загального рівня економічної безпеки регіону.

Вважаємо за необхідне використання в практиці організації регулювання діяльності ТРК регіону системних інструментів контролінгу та моніторингу, що може стати стимулом для його ефективної інтеграції в світовий ринковий простір.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем /Ю.А. Веденин. – М.: Наука, 1982. – 254 с.
2. Теоретические основы рекреационной географии /Под ред. В.С. Преображенского. – М.: Наука, 1975. – 223 с.
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії /О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 130 с.
4. Вишнеvsька О.О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі: монографія /О.О. Вишнеvsька. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 296 с.
5. Квартальнов В.А. Стратегический менеджмент в туризме

- ме /В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 496 с.
6. Любичева О.О. Рынок туристических услуг /О.О. Любичева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
7. Рутинський М.Й. Географія туризму України: навч.-метод. посіб. /М.Й. Рутинський. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 160 с.
8. Шурда К.Э. Проблемы сохранения и перспективы развития рекреационных территорий Украины /К.Э. Шурда //Науковий вісник: зб. наук. пр. – Львів, 2005. – Вип.15.7. – С. 322-327.
9. Шурда К.Э. Ресурсный потенциал курортно-рекреационных территорий /К.Э. Шурда //Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації: зб. наук. пр. – Донецьк, 2005. – С. 69-77.
10. Шурда К.Э. Экономическая оценка климатических изменений /К.Э. Шурда // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 3-4 (1). – С. 97-100.
11. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія /Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
12. Шурда К.Э. Инструменты стратегического управления освоением погодно-климатического потенциала приморских регионов /К.Э.Шурда // Экономика и управление. – 2010. – № 1. – С. 91-95.
13. Шурда К.Э. Погодно-климатический ресурс: экономико-экологические проблемы использования и контроля: монография /К.Э.Шурда. – Одесса: Фенікс, 2007. – 343 с.
14. Пузакова Е.П. Международный туристический бизнес /Е.П. Пузакова, В.А. Чесникова. – М.: Экспертное бюро, 1996. – 176 с.
15. Александрова А. Ю. Международный туризм: учебник /А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
16. Портер М.Е. Конкуренция /М.Е. Портер. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.
17. Шурда К.Э. Погодно-кліматична складова економічної безпеки регіону /К.Э. Шурда //Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. – Хмельницький, 2009. – Т. 1 (135), № 5. – С. 39-41.
18. Шурда К.Э. Анализ причин возникновения и оценка экологических рисков в Украине (на примере Одесской обл.) /К.Э. Шурда // East European Scientific Journal. – 2016. – Vol. 4. – № 2(6). – pp. 185-192.

REFERENCES

1. Vedenin Yu.A. *Dynamika territorial'nykh rekreatsionnykh system* [The dynamics of territorial recreation systems]. Moscow: Nauka Publ., 1982. 254 p.
2. Preobrazhenckyy V.S. (Ed.) *Teoreticheskie osnovy rekreatsionnoy geografii* [Theoretical basis of recreational geography]. Moscow: Nauka Publ., 1975. 223 p.
3. Beydyk O.O. *Slovnnyk-dovidnyk z heohrafiyi, turyzmu, rekrealohii ta rekreatsionoyi heohrafiyi* [Dictionary Directory on geography of tourism, recreology and recreational geography]. Kyiv: Palitra Publ., 1997. 130 p.
4. Vyshnevs'ka O.O. *Fenomen turyzmu u suchasnomu sotsiokul'turnomu prostori* [The phenomenon of tourism in the modern socio-cultural space]. Kharkiv: Kharkiv National University, 2009. 296 p.
5. Kvarthal'nov V.A. *Strategicheskyy menedzhment v turizme* [Strategic management in tourism]. Moscow: Finance and Statistics Publ., 1999. 496 p.
6. Lyubitseva O.O. *Rynok turisticheskikh uslug* [The market of tourist services]. Kyiv: Al'terpres Publ., 2002. 436 p.
7. Rutyns'kyu M.Y. *Heohrafiya turyzmu Ukrainy* [Geography of tourism in Ukraine]. Kyiv: The educational literature

- centre Publ., 2004. 160 p.
8. Shurda K.E. *Problemy sokhraneniya i perspektivy razvitiya rekreatsionnykh territoriy Ukrainy* [Problems of preservation and prospects of development of recreational territories in Ukraine]. *Naukovyi visnyk - Scientific Bulletin*, 2005, vol. 15.7, pp. 322-327.
 9. Shurda K.E. Resursnyy potentsial kurortno-rekreatsionnykh territoriy [The resource potential of the resort-recreational areas]. *Rehional'ni problemy rozvytku turizmu ta rekreatsii: zb. nauk. prats'* [Regional problems of tourism and recreation development: scientific materials]. Donetsk, 2005, pp. 69-77.
 10. Shurda K.E. Ekonomicheskaya otsenka klimaticheskikh izmeneniy [Economic assessment of climate change]. *Ekonomichnyy chasopys-XXI – Economic annals-XXI*, 2014, vol. 3-4 (1), pp. 97-100.
 11. Fomenko N.V. *Rekreatsiniy resursy ta kurortolohiya* [Recreational resources and balneology]. Kyiv: The educational literature centre Publ., 2007. 312 p.
 12. Shurda K.E. *Instrumenty strategicheskogo upravleniya osvoyeniyem pogodno-klimaticheskogo potentsiala primorskich regionov* [Instruments of strategic management exploration of weather-climatic potential of seaside regions]. *Ekonomika i upravlenie - Economics and management*, 2010, no. 1, pp. 91-95.
 13. Shurda K.E. *Pogodno-klimaticheskii resurs: ekonomiko-ekologicheskije problemy ispol'sovaniya i kontrolya* [Weather-climatic resource: economic-ecological problems of use and monitoring]. Odessa: Feniks Publ., 2007, 343 p.
 14. Puzakova E.P. *Mezhdunarodnyy turisticheskij biznes* [International tourist business]. Moscow: Experts Bureau Publ., 1996. 176 p.
 15. Aleksandrova A.U. *Mezhdunarodnyy turizm* [International tourism]. Moscow: Aspekt Press Publ., 2002. 470 p.
 16. Porter M.E. *Konkurentsija* [Competition]. Moscow: Vil'yams Publ., 2005. 608 p.
 17. Shurda K.E. *Pohodno-klimatichna skladova ekonomichnoyi bezpeky rehionu* [Weather-climatic component of economic security of the region]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu - Bulletin of Khmelnytsky National University*, 2009, vol. 1 (135), no. 5. pp. 39-41.
 18. Shurda K.E. Analiz prichin vozniknoveniya i otsenka ekolohicheskikh riskov v Ukraine (na primere Odesskoy obl.) [An analysis of the causes and assessment of environmental risks in Ukraine (for example, the Odessa region)]. *East European Scientific Journal*, 2016, vol. 4, no. 2(6), pp. 185-192.

INSTRUMENTS FOR EFFECTIVE ORGANIZATION OF REGIONAL REGULATION OF RECREATIONAL ACTIVITIES

K.E. Shurda, Doctor of Economics, Senior Researcher, Leading Researcher

*The Ukrainian Scientific Center Of Ecology of Sea (UkrSCES), 89,
Frantsuzsky Blvd., 65009, Odessa, Ukraine, shurda@i.ua*

Introduction. Ensuring economic growth and improving living standards are some of the most important problems of modern social and economical development of Ukraine and its regions. It is impossible to solve these problems without establishment of socially oriented economy and development of social sphere, including establishment of a tourism and recreational complex (TRC). This complex appears to be one of the factors having a significant impact on health of the nation, human development and completion of the task for health recovery.

The purpose of this publication consists in development and refinement of some theoretical, methodological provisions and practical recommendations aimed at organization of regulation of activities of the region's tourism and recreational complex. The article covers some problems of organization of regulation of activities of the region's tourism and recreational complex (TRC) to ensure a unified approach to solving of problems related to formation of its optimal mechanism.

Results. The basis for organizational structure of the regional system of regulation of TRC under modern conditions is represented by an integrated marketing concept providing maximum flexibility for decision-making and enabling integration of regional links in the international market space. The concept of multi-level regulation of TRC appears to be a necessary tool for effective development of regional TRC. Unified system of TRC, taking into account its complexity and interdependence, serves as a subject of regulation in this concept. Formation of sustainable relationships is realized through methods of contacts' management, and the process of formation of rational management solutions in the sphere of TRC regulation is realized through contacts' management process. The use of means for monitoring and controlling in the area of regulation of activities of the region's TRC will allow to solve both general and specific tasks as well as to raise the level of validity of adopted decisions, to solve the tasks aimed at ensuring economic security and integration of the region into the global market space.

Conclusions. In the globalized world ensuring economic security predetermines creation of conditions aimed at formation of a competitive market of services within the region's TRC. Formation of economic security system will allow to identify and to evaluate possible threats and to implement a complex of measures aimed at stabilization of social and economical situation.

We consider it necessary to use for the practical purposes of organization of regulation of activities of the region's TRC some system controlling and monitoring tools which may encourage its effective integration into the global market space.

Keywords: recreation, tourism, tourism and recreational complex, monitoring, controlling.

ИНСТРУМЕНТЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

К.Э. Шурда, д. э. н., с.н.с., ведущ. науч. сотр.

*Украинский научный центр экологии моря (УкрНЦЭМ),
Французский бул., 89, 65009, Одесса, Украина, shurda@i.ua*

В статье исследованы проблемы организации регулирования деятельности туристско-рекреационного комплекса (ТРК) региона для обеспечения единого подхода к решению проблем формирования его оптимального механизма. Проведен анализ функций ТРК, представлено системное видение ТРК, предложены принципы стратегии многоуровневого регулирования деятельности ТРК. Особое внимание уделено организационно-экономической модели регулирования ТРК на основе концепции маркетинга взаимодействия. Предложены методологические принципы формирования системы показателей для обеспечения экономической безопасности регионов и систем ТРК.

Ключевые слова: рекреация, туризм, туристско-рекреационный комплекс, мониторинг, контроллинг.

*Дата першого подання: 22.03.2016
Дата надходження остаточної версії: 08.06.2016
Дата публікації статті: 04.07.2016*